

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/34-5-14>

Валерія СМАГЛІЙ,
orcid.org/0000-0002-6222-7652
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології
Одеського національного морського університету
(Одеса, Україна) valeriya.smagliy@gmail.com

ТЕМАТИЧНА ГРУПА ДИСКУРСИВНИХ РЕГУЛЯТОРІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВЕРБАЛІЗОВАНОГО КОНЦЕПТУ *WORD/LANGUAGE/SPEECH*

*Виокремлену вибірку ідіоматичних одиниць у цілях ретельного аналізу було розподілено на кілька тематичних груп. Принцип поділу полягав у наявності певних опорних одиниць в аналізованому матеріалі. У залежності від таких опорних одиниць виокремлено такі тематичні групи: номінації мовних одиниць, номінації комунікативних дій, соматизми. Розгляд англійського словникового запасу ідіоматичних і пареміологічних одиниць почнемо з пошуків одиниць, що безпосередньо експлікують об'єкт номінації – мову. Ретельний аналіз матеріалу виявив номінації мовленнєвих одиниць, що використані в ідіомах, фразеологізмах і пареміях. Загалом їх нараховується 18 одиниць, які сумарно використані 151 раз. Активність їх функціонування варіює значною мірою, наприклад, одиниця *word* зареєстрована в 45 фразеологізмах, а слова *syllable*, *term*, *page* та інші зустрілись по одному разу. Зрозуміло, що всі обговорювані нижче фразеологічні одиниці функціонують у прямій мові, майже виключно в діалогічному / полілогічному спілкуванні. Розглядаючи одиниці цієї мікрогрупи на предмет встановлення їхньої оцінної забарвленості, бачимо поряд із нульовою оцінністю по шкалі (+/-) (це вирази здивування) тотальне переважання негативної оцінності, позитивно оцінні вигукі представлені одинично. Отже, надалі ми розглянемо тематичну групу дискурсивних регуляторів. У підсумку зазначимо, що фразеологічний фонд англійської мови дуже розлого й різнобічно викладає некооперативну комунікацію мовців, варіюючи від жартівливої конфронтації до образливих наказів забратися геть, замовкнути. Відзначаємо широку палітру уїдливо іронічних і скептичних висловів стосовно реплік співбесідника, а також ціле віяло фразеологічних одиниць зі значенням емоційного заперечення. Переважна більшість одиниць має яскраву образну компоненту й карбовану синтаксичну й фонетичну форму.*

Ключові слова: фразеологічна одиниця, концепт, комунікація, ідіома.

Valeriia SMAGLIY,
orcid.org/0000-0002-6222-7652
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Philology Department
Odessa National Maritime University
(Odesa, Ukraine) valeriya.smagliy@gmail.com

THEMATIC GROUP OF DISCOURSE REGULATORS THROUGH THE PRISM OF THE VERBALIZED *WORD/LANGUAGE/SPEECH* CONCEPT

*A separate sample of idiomatic units for careful analysis was divided into several thematic groups. The principle of separation was the presence of certain reference units in the analyzed material. Depending on such reference units, the following thematic groups are distinguished: nominations of language units, nominations of communicative actions, somatisms. Consideration of the English vocabulary of idiomatic and paremiological units will begin with the search for units that directly explain the object of the nomination – language. Thorough analysis of the material revealed the nominations of speech units used in idioms, phraseologies and paremias. In total, there are 18 units, which are used a total of 151 times. The activity of their functioning varies greatly, for example, the word unit is registered in 45 phraseologies, and the words *syllable*, *term*, *page* and others were met once. It is clear that all the units discussed below function in direct speech, almost exclusively in dialogical / polylogical communication. Considering the units of this microgroup in order to establish their evaluative color, we see, along with zero evaluation on a scale (+/-) (these are expressions of surprise), the total predominance of negative evaluation, positive evaluation exclamations are presented singly. So in the future we will consider a thematic group of discursive regulators. As a result, we note that the phraseological fund of the English language is very expansive and comprehensive coverage of non-cooperative communication of speakers, ranging from*

humorous confrontation to offensive orders to get away, shut up. We note a wide range of scathingly ironic and skeptical statements about the interlocutor's remarks, as well as a whole fan of phraseological units with the meaning of emotional denial. The vast majority of units have a bright figurative component and a hammered syntactic and phonetic form.

Key words: *phraseological unit, concept, communication, idiom.*

Постановка проблеми. Феномен людської мови, мовленнєвої поведінки в тих чи інших ситуаціях спілкування викладається в ідіоматиці в різноманітний спосіб. Когнітолог О. Кубрякова стверджує, що весь процес когніції виявляється «семіотизованим» <...> і уміння інтерпретувати речі й ситуації як знаки складають «семіотичну компетенцію мовця» (Кубрякова, 2004: 97). Виокремлену вибірку ідіоматичних одиниць задля ретельного аналізу було розподілено на кілька тематичних груп. Принцип поділу полягав у наявності певних опорних одиниць в аналізованому матеріалі. У залежності від таких опорних одиниць виокремлено тематичну групу.

Мета статті – розглянути тематичну групу дискурсивних регуляторів крізь призму вербалізованого концепту WORD / LANGUAGE / SPEECH.

Виклад основного матеріалу. Слушно звучить думка О. Кубрякової: «Вивчення мови як об'єкта, що історично розвивається, і основних особливостей мовних змін становить важливу частину дослідження форм існування мови й тісно пов'язане з описом її характеристик» (Кубрякова, 1991: 197). Водночас варто зважувати, що мовна діяльність є одним із проявів когнітивних здатностей людини, й мова є однією з граней людської когніції, її неможливо відокремити від перцепції, уваги, категоризації (Langacker, 1998). З огляду на фразеологічний фонд сучасної англійської мови, який бере участь у вербалізації англійського концепту WORD / LANGUAGE / SPEECH, звернімо увагу на фразеологічні одиниці (далі – ФО), які відбивають ситуацію прямої, контактної (face-to-face) комунікації. Ці фразеологізми реалізують безпосередню реакцію мовця на сказану попередню репліку співбесідника або регулюють власну комунікативну діяльність. Таких фразеологізмів у нашій виборці загалом 76. Ми підрозділяємо їх на тематичні мікрогрупи (в частотно-спадковому порядку): **некооперативна комунікація (Fa = 39), емотивні вигуки (Fa = 16), кооперативна комунікація (Fa = 12), метакомунікативні регулятори (Fa = 9).**

Зрозуміло, що всі обговорювані нижче ФО функціонують у прямій мові, майже виключно в діалогічному / полілогічному спілкуванні. Найбільш очевидно це виражається у вигуках, які згруповані в тематичну мікрогрупу **емотивні вигуки (Fa = 16).** За Сучасним тлумачним слов-

ником української мови, **вигук** у загальному розумінні дефініюється як голосно викрикане слово, фраза чи звук, що передає певне почуття, а в термінологічному розумінні – це (лінгв.) незмінна частина мови, що служить для безпосереднього вираження почуттів і вольових виявів. Словникова дефініція експлікує дві важливі ознаки **вигуку** – *безпосереднє вираження та вираження почуттів і вольових виявів.* Розглядаючи одиниці цієї мікрогрупи на предмет встановлення їхньої оцінної забарвленості, бачимо поряд із *нульовою* оцінністю по шкалі (+/-) (це вирази здивування) *тотальне переважання негативної* оцінності, *позитивно* оцінні вигуки представлені одинично.

Домінують у мікрогрупі (майже половина) вигуки *здивування, подиву, шоку*, таких нараховуємо 7 одиниць, далі описуємо їх в алфавітному порядку. ФО *my giddy aunt!* [an exclamation of surprise], в ній звертає на себе увагу атрибутив **giddy**. Надзвичайно цікавий коментар стосовно цього прикметника в складі ФО, наданий словником *The Phrase Finder*, який демонструє еволюцію семантики прикметника **giddy**, що із часів першого тисячоліття означав *безумний, дурний*: The word **giddy** has been used to mean *mad or stupid* since the first millennium. Давньо англійське слово **gidi** походить від давньо тевтонського слова **gudo**=*God*, отже, ті, кого кваліфікували як **giddy**, вважались *одержимими, божевільними*: The Old English word **gidi** derives from the Old Teutonic word for *God* – **gudo**. So, those who were labelled **giddy** were those who were *possessed of God*. Пізніше, в XVI ст., слово **giddy** дало **dizzy** (той, хто страждає від запаморочення, рос. *головокруження*). The more recent (16th century) use of **dizzy** means *affected with vertigo*. Словник робить висновок, що словосполучення **giddy aunt** використовується не як дескрипція, а як вигук: “Giddy aunt!” is used as an exclamation rather than a description.

Ціла низка ФО-вигуків за своєю формою є евфемістичними трансформами богохульних вигуків, які протестантська мораль, панівна в англійському світі, суворо засуджує. Таких у нашій виборці нараховується 4 одиниці, причому жодна з них не є антиклерикальною, або богоборчою, вони лише згадують ім'я Бога всує. До них уналежнюємо *Core blimey!* = *God blind me* [exclamation of surprise], *Gee whis!* = *Jesus* [interjection or exclamation of surprise], *Gadzooks!* =

God's hooks (the nails on the cross) [an exclamation] і *By gum!* = *by God* [exclamation of surprise]. Перші три з перелічених ФО демонструють утворення евфемізму виключно на паронімічних підставах, більшість компонентів цих ФО просто не існує в англійській мові (*blimey*, *whis*, *zooks*), а ті, що існують (*core*, *gum*), вжито десемантизовано, без опертя на їхні мовні значення *core* [the tough central part of various fruits, containing the seeds], *gum* [a viscous secretion of some trees and shrubs that hardens on drying but is soluble in water, and from which adhesives and other products are made]. Підставою вживання саме цих лексичних одиниць, попри їх «безглуздість» у цьому контексті, є їхня фонетична близькість до імплікованої, богохульної одиниці. Усі утворені таким чином вигуки є вербальним проявом сильної емоції, переважно емоції здивування.

Цю ж саму емоцію виражає досить вульгарний вигук *Bugger me!* [exclamation of surprise and amazement (vulg. slang)], вочевидь, сексуальний підтекст цього вислову вивітрився, а експресія, притаманна більшості сленгових виразів, залишилась. Натепер зовсім десемантизованим виглядає фразове за формою та вигукове за призначенням фразеологічне утворення *I'll go to the foot of our stairs!*, яке згідно зі словником означає здивування [exclamation of surprise].

Кілька ФО аналізованої множини вигукових ФО виражають негативно оцінене ставлення мовця до почутого чи побаченого й можуть бути перекладені як вигук *Niceness*, *маячня!* Найпрозорішою серед них є ФО *Stuff and nonsense!* Кожен компонент її складу номінує саме безглузду дію, слова, ситуацію: *stuff* [worthless or foolish ideas, speech, or writing; rubbish], *nonsense* [spoken or written words that have no meaning or make no sense], плеонастичне словосполучення *stuff and nonsense* використовується у вигуковій фразі з відповідним значенням [rubbish, nonsense].

Зовсім не прозорим є аналогічна за значенням вигукова одиниця *Fiddlesticks!*, в якій використано повністю десемантизований іменник *fiddlestick* [a violin bow], *смичок скрипки*. Дефініція цієї фразеологічної одиниці така: [nonsense, rubbish]. Намагаючись пояснити походження ідіоми, словник наводить паралель із виразом *I don't give a fig*, який від початку був *I don't give a fig's end*. Англійський іменник *fig* означає *інжур*, відповідно, *fig's end* – *хвостик від інжури*, тобто щось зовсім позбавлене цінності: “*I don't give a fig*” was originally “*I don't give a fig's end*”, that is, it referred to something insignificant. В аналізованому наразі виразі замість *fiddlesticks* початково

було *fiddlestick's end*, що означає *кінцева частина смичка скрипки*, як пише *The Phrase Finder*, це об'єкт *незначний, дріб'язковий і навіть абсурдний*, а отже, й вся ситуація, висловлювання є абсурдним і безглуздим [“*fiddlesticks*” was originally “*fiddlestick's end*”, that is, it was a reference to something paltry, trifling and absurd].

Ще однією ідіомою, що виражає оцінку мовця *Дурниця*, є *A load of codswallop!* [nonsense]. Розшифровка цієї словникової одиниці відсутня. Словник тільки робить припущення, що в 1960-х рр., коли з'явилась ідіома, можливо, було використано алюзію на Хірама Кодда, який ще в 1875 р. винайшов пляшку для шипучих напоїв: Origin: 1960s, perhaps named after Hiram Codd, who invented a bottle for fizzy drinks (1875); the derivation remains unconfirmed. Друга частина загадкового *codswallop*, а саме *wallop* означає алкогольний напій, передусім *пиво*, що начебто знаходиться в семантичній співзвучності з початком слова *Cod* (у вищенаведеній інтерпретації словника). Початок вигукової фрази *a load of* пояснюється як [a lot of (often used to express disapproval or dislike of smth)]. Разом все словосполучення *a load of codswallop* підлягає тільки вельми суб'єктивній інтерпретації: *величезна кількість чогось поганого*, можливо, гучного, *шипучого*, гамірного.

У множині вигукових ФО зі значенням *Дурниця!* фігурує фразема *Horse feathers!* [rubbish, nonsense], яка пояснюється як евфемізм на заміну лайливого *horse-shit*, назви субстанції зовсім не цінної, прозаїчної та не естетичної. Заміна *shit* на *feathers* не зумовлена фонетичною схожістю слів, натомість іменник *feathers* позначає референт, топологічно близький – [a fringe of long hair on the legs of a horse]. Будь-що, образність фразеологізму очевидна, знижено оцінний потенціал зрозумілий.

До групи *емотивних вигуків* належать і вигуки на позначення роздратування та злості мовця. Сюди уналежнюємо *Hell's bells!* [an expression of anger or annoyance]. Словник пояснює, що фраза не має стосунку до *диявольської гри на дзвонах*, оскільки *bells* (дзвони) додано для *рими*: there's no reason to look for any special meaning of *Hell's bells* – it doesn't refer to diabolical campanology – the “*bells*” are added just for the rhyme.

До цього фразеологізму є кілька продовжень, які абсолютно беззмістовні (що не дивно для ідіоматики), але посилюють запам'ятовування. У результаті таких продовжень з'явилися ФО *Hell's bells and buckets of blood!*, *Hells bells and little fishes!*, *Hells bells and a bunch of parsley!* Мнемонічний ефект цих ФО заснований на рит-

мічній організації всіх трьох продовжених ФО, а також на алітерації першої та третьої ФО [b], [bl]; [b], [p].

Емоцію роздратування експлікує вигукова ФО *Ask me another!* [used to say emphatically that you do not know the answer to a question]. Страх і смуток може виражатись вигуком *For the love of Mike!* [used to express dismay].

Єдиний випадок *позитивно* забарвленого вигуку демонструє ФО *Goody, goody, gumdrops!* [a childish exclamation of delight], згідно з поясненням, запропонованим словником, *gumdrops* – назва солодоців, дуже популярних у дітей. Позитивна оцінка солодоців поширилась на будь-що, що подобається не тільки дітям.

Як показав попередній аналіз, у групі фразеологізмів, вживаних під час face-to-face комунікації, домінують одиниці *негативно* оціненого забарвлення. Особливо яскраво ця тенденція проявляє себе в тематичній мікрогрупі *некооперативна комунікація* (Fa = 39). Об'єднані тут ФО розпадаються на кілька тематично гомогенних підрозділів. За спадним порядком перелічимо їх: підрозділи *Замовчи!*, *Роби як я наказую!*, *Скепсис стосовно почутого* (по 7 ФО в кожному), *Ні!* (6 ФО), *Геть!*, *Іронія*, *В'їдлива відповідь* (по 3 ФО), *Ескалація конфлікту*, *Лайка* (по 1 ФО). Розгляньмо їх у такому ж порядку.

Різні словники наводять одну й ту саму ФО з підрозділу *Замовчи!* – це *Put a sock in it!*, яку (в значно пом'якшеному трактуванні) наводить *The Phrase Finder* із супровідним поясненням, що це *прохання* не шуміти [a request to be quiet]. Коментуючи образ, що вербалізується, словник припускає, що йдеться про *шкарпетку, яку радять захвати всередину* старовинної грамофонної труби або просто до рота балакучого й шумного співрозмовника [there are suggestions that this may have been the horn of an early gramophone or, more straightforwardly, the raucous person's mouth]. Друге припущення вбачається наймовірнішим, хоча й грубішим за перше.

Менш зниженим є фразеологізм *Save your breath!* [don't bother to say smth because it is pointless], дослівно *Поеконом своє дихання!* тобто *не кажи нічого, бо це ні до чого*.

Такими ж наказовими є й інші ФО в цьому підрозділі. *Give it a rest!* [stop talking about smth that the speaker finds irritating or tedious]. *Cut it out!* [stop saying smth that is annoying or offensive]. Як свідчать дефініції, якщо мовець вважає слова співрозмовника *дратівливими, нудними* чи *надокучливими* або *образливими*, він намагається регулювати дискурс, висловлюючись у сенсі *Замовчи!*, *Облиш!*

Дієслово *to cut, різати, відрізати*, функціонує в ще одній ФО *Cut the cackle!* [stop talking aimlessly and come to the point]. Звуконаслідувальна лексема *cackle* (*кудахкання* курки, *гоготання* гуски) добре зв'язується алітеративними [k] із дієсловом *cut*, вся фразема звучить коротко й виразно. Крім того, в ній проглядається і друге, переносне значення *cackle* [talk at length without acting on what is said].

Небажання мовця продовжувати обговорення якоїсь дражливої теми породжує метафоричну ФО *Don't go there!* [I don't want to discuss that], яка дослівно означає наказ *Не ходи туди!*, тобто розвиток якоїсь теми вбачається як *просування в просторі*, один із напрямків такого просування опиняється під забороною з боку мовця.

Потужною регуляторною силою наділено ФО *Enough is enough!*, що несе потенцію висловленої заборони на продовження якоїсь дії, не тільки комунікативної. Його дефініція така: [no more will be tolerated]. Відповідна стаття в OED наводить ілюстративну цитату: Our communities have to unite against this sort of unacceptable behaviour and surely it is time to say enough is enough.

Наступне угруповання ФО *некооперативної комунікації* – це одиниці, що вербалізують настанову мовця своєму співбесіднику *Роби як я наказую!* (Fa = 7). Наприклад, ФО *Put that into your pipe and smoke it!* [to indicate that someone should accept what has been said even if it is unwelcome]. Ідіоматична фраза візуалізує образ люльки, яку мусить розпалити й викурити співрозмовник, набивши її тим, що сказав мовець. Вочевидь, перед нами зразок конфліктної комунікації: мовцю байдуже, чи сподобалось співрозмовнику те, що йому сказали, він вважає, що той мусить «проковтнути» сказане.

Порада співрозмовнику може прозвучати як *Keep it under your hat!* [keep it secret]. *The Phrase Finder* зазначає, що цей вираз з'явився лише у ХХ ст., змінивши попередній *Keep it in your head!* [think it but don't say it]. Нова модифікація виразу є яскравішою завдяки введенню образу *капелюха*, під яким і рекомендовано зберігати певну інформацію, а не просто *в голові*. Метонімія нового варіанту (під *капелюхом*) є свіжішою за стандартну метонімію (в *голові*).

Ще одна порада зберігати мовчання оформлена у вигляді непрямого мовленнєвого акту, який згідно із зовнішньою синтаксичною структурою є *асертивом*, а за іллокутивною ціллю є *імперативом*: *Mum's the word* [keep quiet – say nothing]. Пояснюючи компонент *mum*, словник стверджує, що це позначення звуку, що вимовляє мовець зі стуленими губами, показуючи цим небажання або

неможливість говорити [the humming sound made with a closed mouth, indicating an unwillingness or inability to speak. *Mum's the word* became the standard way of advising a person to keep quiet].

Добре відомою є ФО *Take it or leave it*, якою користується мовець, бажаючи підкреслити, що зроблена їм пропозиція *не підлягає обговоренню* та йому *байдуже щодо реакції співрозмовника* на неї: [said to convey that the offer you have made is not negotiable and that you are indifferent to another's reaction to it].

Схожу комунікативну настанову мовця в *некооперативній* комунікації, але в різкішому виді, реалізує ФО *My way or the highway!* Як пояснює словник, мається на увазі: *Роби так, як я наказую (бо я твоїй бос), або будеш звільнений (підеш по шосе геть)* [no discussion is necessary or allowed, do it the boss's way or be fired].

Попередньо обговорювані фраземи вербалізували настанову мовця на те, щоб співрозмовник *замовчав, не сперечався*, але є і такі, що примушують його до певної мовленнєвої дії. Так, якщо мовець наполягає на тому, щоб співрозмовник висловив *свою* думку, то він використовує фразеологічний вислів *Speak for yourself!* [give your own opinion]. У ситуації дискусії мовець спонукає співрозмовника чітко визначити свою позицію, надати аргументи на свій захист або виправдання, інакше йому краще помовчати: *Put up or shut up!* [defend or justify yourself or remain silent].

Звертає на себе увагу карбована форма багатьох фразеологічних зворотів, яка досягається завдяки синтаксичній протиставленості парних компонентів (шляхом сполучника *or*) і ритмічній врівноваженості римованих компонентів *take it or leave it, my way or the highway, put up or shut up*. Такі звороти закарбовуються в пам'яті мовців, які користуються ними легко й невимушено.

У тематичній групі «*некооперативна комунікація*» реєструємо ще один підрозділ, який посідає таку ж сходинку в частотному списку – *Скєнсис стосовно почутого* (Fa = 7). Такими фразами мовець виражає негативну (зневажливу) оцінку щойно почутого. Нерідко це вигукові фрази на кшталт *Blah, blah, blah!* або *Yada, yada!* [a disparaging response indicating that smth previously said was predictable, repetitive or tedious]. *Нудність, передбачуваність, повторюваність* сказаного співбесідником викликає в мовця *зневажливу реакцію*, яку він висловлює реплікою, що складається з низки вигуків. ФО *La-di-da!* унаочнює ситуацію, коли мовець вигуковим способом висміює снобізм співрозмовника [used to ridicule snobbish forms of speech].

Банальність почутої репліки викликає в мовця скептичну реакцію *Been there, done that!* [whatever is being talked about is commonplace to them]. *Неправдоподібність* почутого провокує мовця на саркастичну репліку *I'm a Dutchman!* [used to express your disbelief]. *Сумнівність* висловленого попереднім мовцем викликає репліку з фразеологічним зворотом *Don't bet on it!* [used to express doubt about an assertion], тобто *не роби ставку на це (бо програєш)*. Ще однією реплікою, що виражає *сумніви* мовця стосовно почутого, є фразеологізоване словосполучення, що складається з двох сполучників *As if!* [used to express the speaker's belief that smth said is very doubtful or unlikely].

Майже таким же частотним є підрозділ реплік *некооперативної комунікації*, що означає емоційну *відмову, заперечення No!* (Fa = 6). Емфатична відмова у відповідь на якусь пропозицію, прохання може виражатись такою ФО: *Not on your life!*, яка еквівалентна укр. *Не дочекаєшся!* Англійська фразема, втім, ще енергійніше виражає заперечення, натякаючи на те, що *упродовж цілого життя* співбесідник не отримає згоду мовця на щось запропоноване [to emphasize your refusal to comply with smth requested].

Відмова в проханні може бути виражена фразеологічним зворотом, який апелює до такої культурологічної деталі, як гра в кості: *No dice!* [used to refuse a request], фразема натякає, що *кості не ляжуть так, як того бажає співбесідник* (і він залишиться в програші).

Сленговим фразеологічним зворотом із заперечувальним значенням є вираз *No way Jose!* [absolutely not, never]. Припускаємо, що це підсилений варіант розмовної фрази *No way!* [under no circumstances; not at all]. Ідентифікація загадкового персонажа *Jose* відсутня, ім'я, вочевидь, є десемантизованим і навіть відсутність коми для маркування звороту свідчить про фразеологізацію всього вислову, нівелювання в ньому нормативної синтаксичної та семантичної структури.

Непрямим мовленнєвим актом (далі – МА) виступає паремія *What part of no do you not understand?* За синтаксичною формою це є *квесетив*, за *іллокутивною* ціллю – експресив зі значенням: *моя відповідь – однозначне Ні!* [I'm plainly saying no. And I mean just that].

Ще одним непрямим МА (директив —> експресив) є паремія *Take a running jump!* Дослівно *Скачи звідси!* [when angrily rejecting or disagreeing with someone]. Іншою тональністю забарвлена паремія *Do me a favour!* Вона є саркастично переосмисленою вставною фразою, яка зазвичай передуює *люб'язному проханню* про якусь *послугу*:

словник OED так ілюструє лексему *favour* [an act of kindness beyond what is due or usual] Do us a favour: Read this book and listen to this tape. В еліптованій фраземі відсутня назва дії, про яку люб'язно просить мовець, а вся фразема є їдкою заперечувальною реакцією на висловлену попередню ремарку [used to express a dismissal or rejection of a remark or suggestion].

Значно менш частотною є підгрупа ФО зі спільним значенням *Геть!* (Fa=3). Всі вони є імперативами. Наприклад, *Take a hike!* [go away (used as an expression of irritation or annoyance)]. Цікаве використання іменника *hike*, яким позначають *довгий піший похід, особливо в сільській місцевості* [a walk for a long distance, especially across country]. Тобто співрозмовнику «рекомендують» не просто піти геть від мовця, а відправитись у *далеку подорож*.

Поїхати геть від мовця «рекомендує» така ФО: *On your bike!*, яка дослівно означає: *сідай на велосипед та їжджай* (якомога далі), а фразеологічно – *пішов геть!* [go away].

Останнім із трьох фразеологізмів цього підрозділу тематичної групи «*некооперативна комунікація*» є імператив *Go suck an egg!* [go away], дослівно: *іди висмокчи яйце*. Такою «екзотичною» порадою мовець напучує співрозмовника, аби той пішов геть.

Три фразеологізми потрапляють у підрозділ *Іронія*. Це *Big deal!* [ironic exclamation to show you do not think smth is as important or impressive as another person has suggested], тобто мовець висловлює свою оцінку сказаного як *зовсім не важливого чи дивовижного*, як на це сподівався співбесідник. Прикметник *big* реалізує в цьому контексті значення *протилежне* своєму прямому мовному значенню *великий, вагомий, важливий* і таке інше.

Така сама трансформація вільного значення у фразеологічно зв'язане іронічне значення прикметника відбувається у ФО *A likely story!* [an expression of disbelief of an account or excuse]. Тобто мовець жодним чином не повірив сказаному, але виразив це, іронічно трансформувавши значення прикметника *likely* [such as well might happen or be true; probable].

Іронічним забарвленням відзначено й фразеологічну паремію *Is the Pope Catholic?* Іронія полягає в «безглузді» самого запитання, чи є Папа Римський католиком, адже католицизм Папи є диференціальною ознакою цієї клерикальної посади: *Pope* [the Bishop of Rome as head of the Roman Catholic Church]. Отже, *всерйоз* запитувати, чи сповідує Папа Римський католицьку віру, неможливо.

У тематичну групу «*некооперативна комунікація*» включаємо 3 фразеологізми, згруповані під назвою *Дошкульна відповідь* (Fa = 3). Пер-

шою з підгрупи є ідіома *If the cap fits, wear it!* Для розуміння цієї дошкульної «поради» співбесіднику треба звернутись до трактування іменника *cap*, про який саме капелюх говорить мовець, коли радить співбесіднику не знімати його, якщо він впору? Словник *Idioms from A to Z* пояснює, що тут натяк на *ковпак блазня*: the *cap* in question was originally *a fool's cap*. У цілому ідіома дефініюється таким чином: [a way of suggesting that someone should accept a generalized remark or criticism as applying to themselves].

Більш прямою та образливою є інвективна ФО *More fool you!* [said in reply to someone who has reported doing smth that is considered to be obviously foolish]. Як твердить *The Phrase Finder*, авторство цієї фрази належить В. Шекспіру [Shakespeare's *The Taming of the Shrew* (1596)].

Останньою в цій підгрупі є ідіома *Who's she – the cat's mother?* [used as a mild reproof, esp. to a child, for impolite use of the pronoun *she* when a person's name would have been more well mannered]. Уточнімо, що ця ідіома не належить до *дошкульних* відповідей як таких, вона скоріше є *критичним зауваженням* стосовно не зовсім ввічливого використання займенника *вона* там, де коректніше було б вживання власного імені позначуваної особи.

На *ескалацію конфлікту* націлений мовець, який вживає ФО тематичної групи «*некооперативна комунікація*» *So sue me!* Словник пояснює, що це виклик, провокація подальшої конфронтації [a defiant challenge for an adversary to escalate a dispute]. Фразою користуються у відповідь на *звинувачення в антисоціальній поведінці* для того, щоб показати, що мовцю це *байдуже* [It's used as a response in situations where someone is criticized for some antisocial activity and wants to display their lack of concern]. По суті, мовець заявляє: *ОК, це неправильно, але від мене вибачень не буде, наполягаєш – тоді звертайся до суду* [in effect, they are saying 'okay, I know it's wrong but you'll get no apology from me – if you want to take it further go to law']. Звичайно, додає словник, це говорить, коли порушення не серйозне й ніхто не стане морочити собі голову із судовою тяганиною [of course, the expectation is that the misdemeanour is too slight to bother with a formal legal process]. Але дух конфронтації, безумовно, присутній у цій фразеологічній одиниці.

Негативна емоційна забарвленість певної репліки мовця може підсилюватись *лайкою*, яка, втім, нерідко піддається цензуруванню та евфемістичній заміні прийнятнішим еквівалентом. Семантика такого замітника іноді виглядає дивно, наприклад, слово-підсилювач емотив-

ності висловлювання *damned* (проклятий, чортів) евфемістично заміщується дієприкметником *cotton-picking* (той, що стосується збирача бавовни, можливо, натяк на чорношкірого раба, що працює на плантації бавовни). *The Phrase Finder* пояснює: *Cotton-picking* is an intensifier, used as a general term of disapproval. A substitute for the word *damned*. Попри свою пом'якшену форму, вислів однозначно використовується в недружній комунікації.

У підсумку зазначимо, що фразеологічний фонд англійської мови дуже розлого й різнобічно викладає *некооперативну комунікацію* мовців (сумарна частотність складає 39 ФО), варіюючи від жартівливої конфронтації до образливих наказів забратися геть, замовкнути. Відзначаємо широку палітру уїдливо іронічних і скептичних висловів стосовно реплік співбесідника, а також ціле віяло фразеологічних одиниць зі значенням емоційного заперечення. Більшість одиниць має яскраву образну компоненту й карбовану синтаксичну й фонетичну форму.

Налаштування мовця на *кооперативну комунікацію* в три з половиною рази рідше потрапляє у фокус фразеологічної номінації (сумарно 11 ФО). Розгляньмо їх уважніше.

ФО *Go well!* [expresses good will to someone leaving] – таким є побажання *гарної дороги*. Не плутати з фразеологізмом *некооперативної комунікації*, який стосується від'їзду когось, хто набрид: *Good riddance!* [to express relief at having got free of a troublesome or unwanted person]. Зовнішня форма цього звороту оманлива: йдеться не про побажання *гарної дороги*, а навпаки, про це сигналізує початкова повна форма цього вислову: Full form is *Good riddance to bad rubbish, гарної дороги на поганий смітник*.

ФО з вираження *солідарності* з попереднім мовцем, його висловлюванням зареєстровані тричі в нашій виборці, наприклад, *That makes two of us!* вживається, якщо мовець стверджує, що висловлене попереднім учасником спілкування *стосується і його самого* або що він дотримується *такої самої думки* [you are in the same position or hold the same opinion as the previous speaker].

Якщо мовець говорить «*казане стосується і мене*», він солідаризується зі співбесідником *Same here!* [the same applies to me]. Емоційна підтримка сказаного попереднім мовцем фразеологічно може виражатись вигуком *Hear, hear!* Дослівно це: *почуйте, почуйте!*, тобто я *схвалюю* почуте й спонукаю до цього інших [a shout of acclamation or agreement] ← *acclamation* [loud and enthusiastic approval], *гучне схвалення*.

Кооперативне спілкування неможливе без дотримання приписів *ввічливої комунікації*, реалізація цих приписів фразеологічно ословлюється через певні мовні кліше. Взяті разом – і дієслово *to speak*, і іменник *speech* – входять у таку одиницю ноетичного (називного) простору мови, яку В. Теркулов позначає терміном *номінатема*, й зауважує, що «кожна номінативна одиниця (номінатема) реалізується в глоссах (мовленнєвих реалізаціях номінатемами), які прив'язані до одного й того самого концепту і є формально взаємопов'язаними» (Теркулов, 2013: 29). На думку ученого, мовленнєве втілення номінатемами відбувається через різні частини мови: «наприклад, дієслівна номінатема може реалізуватись як дієслово *бігти*, іменник *біг*, дієприслівник *біжучи*, зберігаючи в усіх випадках свою номінативну тотожність» (Теркулов, 2013: 31). Якщо мовця запитують, чи можна вчинити якусь дію, він може надати дозвіл у люб'язній формі *Be my guest!* [please do], *прошу дуже*. Вочевидь, формула бере початок із приписів поведінки гостинного хазяїна стосовно запрошеної особи. Функціонал цього ФО далеко вийшов за межі семантики вихідного вільного сполучення, але закони гостинності залишаються в *культурному підґрунті* фразеологічної одиниці.

Ввічлива відмова від пропозиції, щойно зробленої мовцю, еквівалентна українському *Ні, дякую, іншим разом*, вона реалізована у ФО *Take a rain check ticket!* [said when politely refusing an offer with implication that you may take it up at a later date]. Це еліптована фраза *I take a rain check ticket*. Вираз спирається на практику проведення спортивних змагань на відкритих майданчиках, коли глядачам видавали так звані *дощовий квиток*, який в разі скасування змагань із-за дощу давав право або повернути гроші або прийти на інше спортивне змагання [rain check is a ticket given to spectators at US sporting events enabling them to claim a refund of their entrance money or gain admission on another occasion if the event is cancelled because of rain]. Словник *Idioms from A to Z* уточнює, що система видачі дощових квитків практикувалась в США наприкінці XIX ст., а з початку XX ст. з'явилося переносне значення ідіоми [the rain-check system is mentioned as operating in US sports grounds in the late 19th century; the figurative use of the word dates from the early 20th century].

Роблячи якусь образливу репліку, мовець може з міркувань ввічливості зробити застереження, що *казане не стосується учасників комунікації: Present company excepted!*, *присутніх це не стосується* [excluding those who are here now].

Ще однією ФО, що реалізує приписи ввічливого спілкування, є висловлення співчуття, жалю щодо щойно почутого: *Mine's the pity!* [to express regret about a fact that has just been stated].

Кооперативна комунікація нерідко відбувається в жартівливій формі, коли мовці обмінюються усталеними фразами, які іноді взагалі позбавлені реального змісту й чия функція є просто сигналізувати про невимушеність і розмовний реєстр приязного спілкування. Прикладом такого виступає фразеологічне привітання *How now brown cow?* [a nonsense phrase used as a jovial greeting]. Привітання у формі беззмістовного римованого запитання виконує виключно фатичну, контактно-встановлювальну функцію.

Ще одним привітанням є просторічне за формою *Long time no see!* [it's a long time since we last met, used as a greeting].

Добре знайомою є ФО *Many happy returns!* Так вітають із днем народження. У коментарі до цієї фраземи словник *The Phrase Finder* пише: [Have many more happy days, especially birthdays]. Since the 18th century this has been used as a salutation to offer the hope that a happy day being marked would recur many more times. The full version of the expression is *Happy birthday and many happy returns of the day!*

Підсумовуючи огляд ФО, що вживаються в кооперативній комунікації, ще раз зазначимо, що таких у три з половиною рази менше в порівнянні з ФО, вживаними в некооперативній комунікації (11 і 39, відповідно). У спадному порядку серед цих ФО виокремлюємо ті, що втілюють настанову на *люб'язне, ввічливе спілкування* (Fa = 4), реалізують тактику *солідарності* з попереднім мовцем (Fa = 3), є формулами *привітання, поздоровлення* (Fa = 3), *прощання* (Fa = 1).

Цікаве тематичне угруповання «*метакомунікативні регулятори*» (Fa = 9). Тут зібрані ФО, які звернені на саму комунікацію як таку, коментуючи власне мовлення мовця або комунікативну поведінку співбесідника. Наразі варто проаналізувати дієслівний потенціал номінативи *speak*. За даними Д. Байбера, дієслово *to speak* входить до переліку 13 базових комунікативних дієслів (communicative verbs) і має розглядатись як «специфічна субкатегорія дієвих дієслів (activity verbs), а саме тих, які передбачають комунікативну дію (communicative activity): *speaking, writing*» (Biber, 1999: 362).

Першою в цій групі виокремлюємо парентетично використовувану ФО *Quote – unquote* [used parenthetically when speaking to indicate the beginning and end (or just the beginning) of a statement or passage that you are repeating], укра-

їнським еквівалентом слугує фраза *Цитую... кінець цитати*. Вартує уваги коментар у словнику *Idioms from A to Z* стосовно *відстороненого* чи *не згодного* ставлення мовця до цитованого: [especially to emphasize the speaker's detachment from or disagreement with the original], такого відтінку в українському еквіваленті не фіксуємо.

Розвиваючи певну тему розмови, мовець розставляє акценти між висловленими тезами, користуючись ФО-зв'язками, на кшталт *Come to that/ If it comes to that...* [said to introduce an additional significant point] і *For good measure* [in addition to what has already been said]. У наших міркуваннях спираємось на термін У. Чейфа (W. Chafe) *фокус свідомості*, що означає мисленнєву зосередженість на одному фрагментові світу, наприклад, на особі діяча. Зі зміною цієї особи фокус свідомості пересувається на іншу особу (Chafe, 1994: 71–92).

Метакомунікативною спрямованістю відзначена вставна фраза *in a manner of speaking* [so to speak, in some sense], вона передбачає подальше роз'яснення, що ж саме хотів сказати мовець, промовляючи якусь репліку.

Не бажаючи «брати відповідальність» за сказане, мовець «ховається» за вказанням на невідзначене джерело інформації, це в українській мові відповідає вставному *подейкують*: *Rumour has it* [it is rumoured].

Звертаючись до людини, яка глибоко занурилась у власні думки, мовець, бажаючи вивести її із цього стану й дізнатись, про що вона думає, може сказати: *A penny for your thoughts* [an invitation to a person lost in thought to share his / her preoccupation], дослівно, *даю тобі пенні, розкажи, про що задумався*.

Співрозмовнику, який веде довгі недоречні розмови, не підходячи до суті, мовець рекомендує: *Cut to chase* [come to the point]. Словник пояснює, що вислів бере початок у кінематографічній практиці, в якій дієслово *cut* означає перехід до наступного кадру стрічки, *chase scenes* (сцени *погоні*) зазвичай найзахопливіші в певних фільмах [in this idiom, *cut* is being used in the cinematographic sense 'move to another shot in a film']. *Chase scenes* are a particularly exciting feature of some films], отже, ідіома виражає тезу про необхідність проігнорувати підготовчі розмови й *негайно перейти до найважливішого* [the idiom expresses the idea of ignoring any preliminaries and coming immediately to the most important part].

У діалогічному спілкуванні, якщо мовцю пропонують щось на вибір, а для нього це *не суттєво*, він скаже *I'm easy* [said by someone when offered a choice to indicate that they have no particular

preference], український еквівалент приблизно *мені все одно, мені без різниці*.

Наполягаючи на серйозності й широті висловлених думок, мовець може використати ФО *So help me (God)* [used to emphasize that you mean what you are saying]. Фраза є покликанням на присягу, що приносять свідки в суді: *говорити правду, всю правду, нічого, окрім правди, помагай мені, Боже* [this phrase alludes to the oath taken by witnesses in court when they swear to tell “the truth, the whole truth, and nothing but the truth, so help me God”].

Висновки. Отже, *метакомунікативні* фразеологічні звороти слугують для виразного й ефективного регулювання діалогічного спілкування мовців в умовах контактної (face-to-face) комунікації. Фрагмент наївної картини світу, що

відбивається у фразеологічному фонді англійської мови, свідчить про скептичне ставлення мовців до пустопорожніх слів, які не підкріплені діями: паремії приписують людині не говорити зайвих слів, якщо вона не може підкріпити їх відповідними діями (*Don't talk the talk if you can't walk the walk*). Рекомендації до правильної комунікативної поведінки, згідно з англомовною паремією, – це бути пильним і не паятати зайвого *Keep your mouth shut and your eyes open*, а занадто балакучий і легковажний мовець отримує принизливе визначення (в нього) *один тільки рот, а штанів немає (all mouth and no trousers)*. У цілому простежується аксіологічно забарвлене протиставлення *діла (+) VS слова (-) (Actions speak louder than words)*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кубрякова Е. С. Особенности речевой деятельности и проблемы внутреннего лексикона. Человеческий фактор в языке. *Язык и картина мира*. Москва : Наука, 1991. С. 141–172.
2. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Рос. Академия наук. Ин-т языкознания. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
3. Теркулов В. И. Части речи и тождество номинатемы. *Человек. Язык. Культура* : сборник научных статей, посвященных 60-летию юбилею проф. В. И. Карасика : в 2-х частях. Киев : Издат. дом Д. Бурого, 2013. Ч. 1. С. 25–31.
4. Biber D. et al. Longman Grammar of Spoken and Written English Forword by K. Quirk. London : Pearson Education Ltd, 1999. 1204 p.
5. Chafe W. Discourse, Consciousness, and Time. Chicago, London : University of Chicago Press, 1994. 327 p.
6. Langacker R. W. Concept, image and symbol: The cognitive basis of grammar. Berlin, 1991. 395 p.
7. Online Cambridge dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/> (дата звернення: 04.08.2020).
8. Online Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення: 04.08.2020).
9. Online Macmillan dictionary. URL: <http://www.macmillandictionary.com/> (дата звернення: 05.08.2020).
10. Online Oxford dictionary. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/> (дата звернення: 04.08.2020).
11. The American Heritage Dictionary of the English Language. Fifth Edition. Copyright 2017 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. URL: <https://ahdictionary.com/word/search.html> (дата звернення: 05.08.2020).

REFERENCES

1. Kubryakova E. S. (1991) Osobennosti rechevoy deyatelnosti i problemyi vnutrennego leksikona [The peculiarities of speech activity and problems of inner vocabulary] Chelovecheskiy faktor v yazyike. Yazyik i kartina mira. Moscow: Nauka, pp.141–172. (in Russian).
2. Kubryakova E. S. (2004) Yazyik i znanie [Language and knowledge]: Na puti polucheniya znaniy o yazyike: Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol yazyika v poznanii mira Ros. Akademiya nauk. In-t yazyikoznaniya. Moscow: Yazyiki slavyanskoy kulturyi. (in Russian).
3. Terkulov V. I. (2013) Chasti rechi i tozhdestvo nominatemyi. [Parts of speech and nominateme identity] Chelovek. Yazyik. Kultura: sbornik nauchnyih statey, posvyaschennyih 60-letnemu yubileyu prof. V. I.Karasika: v 2-h chastyah. Kiev: Izdat.dom D. Burago, vol. 1, pp. 25–31. (in Russian).
4. Biber D. et al. (1999) Longman Grammar of Spoken and Written English Forword by K. Quirk. Lnd.: Pearson Education Ltd.
5. Chafe W. (1994) Discourse, Consciousness and Time. Chicago, Lnd: University of Chicago Press.
6. Langacker R.W. (1991) Concept, image and symbol: The cognitive basis of grammar. Berlin.
7. Online Cambridge dictionary. Retrieved from: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/> (accessed 4 August 2020).
8. Online Webster dictionary. Retrieved from: <https://www.merriam-webster.com/> (accessed 4 August 2020).
9. Online Macmillan dictionary. Retrieved from: <http://www.macmillandictionary.com/> (accessed 5 August 2020).
10. Online Oxford dictionary. Retrieved from: <https://en.oxforddictionaries.com/> (accessed 4 August 2020).
11. The American Heritage Dictionary of the English Language, Fifth Edition copyright 2017 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. Retrieved from: <https://ahdictionary.com/word/search.html> (accessed 5 August 2020).